

Lietuvių ir latvių literatūros: tarpkultūrinės komunikacijos prielaidos

LAURA LAURUŠAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius
El. paštas laura@liti.lt

Straipsnyje siekiama praskleisti lietuvių ir latvių kultūrinių ryšių kontekstą, sistemiskai aptarti XXI a. gausėjančią verstinės grožinės latvių literatūros pasiūlą Lietuvoje, o lietuvių – Latvijoje, vertimų pasirinkimus bei pagrindines temines ir žanrines tendencijas. Analizuojama, kaip prie literatūrų (plačiau – ir kultūrų) komunikacijos bei pažinimo ir bendrabaltiško suvokimo gali prisidėti grožinės literatūros vertimas kaip kultūrinė praktika, mažinanti susvetimėjimo ir išankstinių nuostatų barjerus. Svarstomos priežastys, kodėl lietuviams latvių, o latviams lietuvių literatūra yra ar galėtų būti įdomi, kokie kūriniai turi daugiau perspektyvų vertimui: 1) specifiški, kurie papildytų ar užpildytų tai, ko nėra priimančiose literatūrose; 2) universalūs, vaizduojantys visuotinai suprantamas problemas, ar 3) paremti panašiomis patirtimis, su kuriomis kaimyninės šalies skaitytojai galėtų tapatintis. Aptariami konkretūs iš latvių k. versti kūriniai, padarę įtaką literatūros proceso raidai, ir vertėjo, kaip kultūrų tarpininko, instancijos svarba. Pateikiama 1990–2024 m. iš latvių kalbos išverstų grožinių knygų sąrašo nuoroda ir siūlomų skaityti verstinių romanų penketukas.

Pastaruoju metu Lietuvoje ir Latvijoje per grožinės literatūros vertimus intensyviau kultūrinė apykaita. Vis dėlto Baltijos šalių leidyklos orientuojasi į rentabilumą, leidžia tų pačių autorių vertimus, o vertėjams stinga nuoseklių atrankos kriterijų, todėl neturime kaimynų literatūros panoraminio vaizdo. Aukšta kalbinė ir kultūrinė ekvivalencija lemia artimą tautų savitarpio supratimo tradiciją, todėl daroma išvada, kad istoriškai baltų literatūros abipusiai turi komunikacinio potencialo kaimynų skaitytojams, nes padeda apmąstyti panašią istorinę situaciją, aktualizuoja bendrą socialinę atmintį.

Raktažodžiai: literatūrinė baltistika, lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai, vertimas, komunikacinė praktika, kultūrinė ekvivalencija

LIEUVIŲ IR LATVIŲ KULTŪRINĖS KOMUNIKACIJOS IR LITERATŪROS PROCESŲ KONTŪRAVIMAS

Jau nuo senų senovės kalbėta apie komplikuatą komunikaciją tarp lietuvių ir latvių kaip dviejų giminiškų, bet paradoksaliai nutolusių ir bendrą vardiklį sunkiai randančių tautų. Geografiškai Latvija yra lietuvių kaimynė, tačiau pažinimo požiūriu ilgą laiką laikėmės

kultūrinės distancijos vieni nuo kitų. XIX a. viduryje tautinio atgimimo judėjimo atstovas jaunalatvis Juris Alunanas, pozicionuodamas lietuvių kitų artimų tautų kontekste, darė išvadą, kad gretimos tautos, užuot puoselėjusios vienovę ir draugystę, paprastai būna nedraugiškos vienos kitoms: „Todėl visai nepaduru, kad latviai lietuvių taip nekenčia, juos visai pajuokdami ir bičiuliais [*bičuļiem*] išvadindami. Bet tai, deja, tęsiasi iki šiolei. Brolis su broliu taip nesutinka kaip su svetimu. Didesnių priešų nesurasi kaip vokiečiai ir danai, ispanai ir portugalai, o visgi šios tautos patys didžiausi kaimynai. Taip pat ir lietuviai su latviais. Gali pagalvoti, kad tik su giminaičiais įmanoma taip susipriešinus gyventi“ [3, 196]. Tokį kategoriškai poliarizuojantį požiūrį revizuoja pats J. Alunanas, prabildamas apie lietuvių kaip „brolių tautą“.

XXI a. literatūrologas Vigmantas Butkus, remdamasis ne tik socialine-istorine, bet ir literatūrine medžiaga, sušvelnina bendrąjį gretimų tautų susvetimėjimo leitmotyvą, siūlydamas kalbėti apie „bendrabaltišką savivoką“ ir graduoti skirtingumo ir savumo hierarchiją: „Giminiškos, kitos baltų tautos žmogus, grožinės literatūros ir jai artimuose tekstuose imagologijos požiūriu dažniausiai suvokiamas ir traktuojamas neordinariai, kaip tam tikras „tarpinis variantas“, t. y. kaip ne visai savas“, ne visai „mūsiškiš“, tačiau sykiu ir ne visai „svetimas“, ne „svetimasis“. Lygiai taip pat jo kalba, teritorija, kultūra, istorija, ypač priešistorė su visu ją lydintiu mitologiniu-(etno)pasaulėžiūrinio klodu ir įvairiausios kitos realijos kartais laikomos net „savomis“, dažnai – pusiau ar ne visai „savomis“, tačiau jokių būdu ne svetimomis“ [5, 73–74].

Šios dvi citatos, chronologiškai nutolusios daugiau kaip per pusantro šimto metų, liudija nevienareikšmišką ir kintančią lietuvių ir latvių bendrumo suvokties tradiciją, kurią, kaip matysime, pakoreguoja ir literatūros vertimai. Lietuvių kolektyvinėje atmintyje nuo seno vyrauja į kaimynus nukreiptos pašaipios frazės, didinančios mentalinį atstumą. Pajuokdami vadiname latvius arkliagalviais („zirga galvas“), tačiau kalbiškai, istoriškai, psichologiškai vieni kitus suvokiame kaip giminigus, panašius. Ir dabar tenka konstatuoti, kad lietuviai ir latviai yra ganėtinai abejingi vieni kitiems kultūrinėje sferoje, ir nors kasdieniniuose kontekstuose įvardijame latvius broliais, *braliukais*, o Latviją sese (beje, latviai naudoja lygiai tas pačias šeimines lyties prieskyras lietuviams ir Lietuvai apibūdinti [9, 89–101]), bet domimės tik paviršiniu kaimyninių kultūrų sluoksniu ir galėtume išvardyti geriausiu atveju kelis pagrindinius latvių literatūros autorius. Vis dėlto „braliukų“ mitologija reikalaujama daugiau žinoti vieniems apie kitus nei vadovėlinės ar stereotipinės tiesos, kad galėtume panašumo ar skirtingumo argumentus grįsti faktais, o ne išankstinėmis nuostatomis ir teorinėmis spekuliacijomis. Literatūros vertimai tarp baltų kalbų yra tokiam pažinimui paranki terpė, nes gali pasitarnauti kaip mediumas, padedantis perprasti artimą (ar tolimesnį) mentalitetą, mąstymo būdą, suvokti istorinę tautos ir jos atstovų galvosenos specifiką. Kadangi retu atveju mokame vieni kitų kalbas, Baltijos šalių skaitytojams vertėjai reikalingi kaip tarpininkai, atrakinantys kaimynų literatūrą.

Istoriškai abi baltų literatūras, kaip ir bendresne prasme kultūras, formavo kiek skirtingi politiniai, sociokultūriniai, mentaliniai, konfesiniai veiksniai (lenkų vs vokiečių tradicijos, katalikybė vs protestantizmas), todėl jos vystėsi kiek skirtingu greičiu ir linkme, ir tik XX a. analogiška karų, (ne)priklausomybių ir sovietmečio istorinė dinamika jas pakreipė panašia trajektorija. Kaip teigia latvių literatūrologė Eva Eglāja Kristsonė, tyrusi lietuvių grožinės literatūros vertimų situacijos raidą Latvijoje, XX a. pradžioje pamažu didėja susidomėjimas lietuvių literatūra, verčiami „tradiciniai žemdirbiški lietuvių rašytojai romantikai ir klasikiniai realistai“, o „per dvidešimt nepriklausomybės metų

lietuvių literatūros vertimai, recenzavimas ir leidyba latvių kalba tapo profesionalūs ir sistemingi“ [10, 807]. Vėliau XX a. kaimyninių Baltijos šalių tarpusavio vertimų istoriją labiausiai formavo regiono kolonijinė (sovietinė) situacija. Sovietmečiu vyko intensyvus bendravimas tarp „draugiškų tautų“ rašytojų, pasirodė daug tuometinės oficiozinės literatūros vertimų, bet pagreičiui ir svarių, reprezentatyvių latvių klasikinės prozos vertimų, lyrikos rinkinių. Rašytojų bendradarbiavimas ir literatūrinis dialogiškumas per vertimus sumenko po Nepriklausomybės atgavimo 1990 m., kai laisvosios rinkos sąlygomis prasidėjo nepalankūs procesai literatūrai ir leidybai, kartu ir vertimams iš užsienio kalbų, o pagrindinė rašytojų saviraiškos platforma persikėlė į spaudą. Vertimų tarp baltų kalbų gerokai sumažėjo ir todėl, kad abiem tautoms teko užsiimti kultūrine saviieška, imanentiškai persvarstyti savo kultūrinį identitetą, vertimų politiką, didelę leidinių imtį sudarė anksčiau netoleruoti egzodo ir tremties autorių, politinių kalinių tekstai.

Kultūros mainų sistemingumas XXI a. nėra tolydus, vertimų situacija nuolat kinta, priklausomai nuo įvairių, dažniausiai išorinių, veiksnių. Šio straipsnio autorė, kalbėdama apie vertimus 2019 m. Vilniaus knygų mugėje, yra konstatavusi, kad Lietuvoje latvių literatūra menkliau reprezentuota per vertimus negu Latvijoje lietuvių literatūra, ir nors pastaraisiais metais tarp lietuviškų grožinių vertimų Latvijoje ir latvių verstinės grožinės literatūros pasiūlos Lietuvoje disproporcija apsvirtė, tačiau asimetriškas santykis išliko. Per pastarąjį XXI a. dešimtmetį situacija Lietuvoje pasikeitė latvių literatūros naudai. Kintantį latvių literatūros leidybos mastą ir tempą atgavus Nepriklausomybę galima matyti iš „Latvių grožinės literatūros vertimų į lietuvių kalbą 1990–2003 sąrašo“ (1), į kurį pateko 114 grožinės literatūros vienetų. Latvijoje tokios bendros suvestinės, deja, nėra.

Žvelgiant lyginamuoju rakursu, pastarojo dešimtmečio lietuvių ir latvių literatūrų lauke galima pastebėti daugiau teminių, žanrinių, struktūrinių panašumų, bet ryškėja ir takoskyros. Latvijoje susiklostė stipresnė romano žanro tradicija negu Lietuvoje, kur ilgai galiojo spaudos draudimas ir visa spauda bei didaktinės literatūros užuomazgos galėjo vystytis tik Rytų Prūsijoje. Šis skirtingas išeities taškas motyvuoja, kodėl latviai turėjo geresnes sąlygas plėtoti savo prozos kanoną ir jį nuosekliau formuoti. Lietuviai iki šiol yra krikštijami dainorėlių, poetų tauta, neturime ir nacionalinio epo, o stipri poezija inspiravo stiprią lyrinę prozą.

Latvių literatūrai būdingesnė taupi stilistika, koncentruotas, netuščiažodžiaujantis rašymo pobūdis. Latvių literatūra lietuviams galėtų būti patraukli tuo, kad latvių rašytojai geriau konstruoja siužetą, profesionaliai kuria nuoseklų ir įtraukiantį naratyvą. Galima spėti, kad tai lemia racionalesnė protestantiška tradicija, galbūt jos įdiegta darbo etika, nes latvių rašytojai stengiasi rimtai padirbėti archyvuose rinkdami medžiagą – šią įžvalgą pagrindžia Latvijoje tradiciškai paplitęs biografinio ir istorinio romano žanras. Latvių literatūra išsiskiria įvairove – gerai išvystyti žanrai, kuriais lietuviai ilgą laiką negalėjo pasigirti, tokie kaip fantastinė proza, detektyvai, siaubo romanai, tačiau kol kas jų į lietuvių kalbą išversta nedaug, todėl sunku pasakyti, ar jie rezonuotų su lietuvių skaitytojų poreikiais ir skoniu. Latvijoje yra mažiau leidyklų nei Lietuvoje ir išleidžiama mažiau knygų, įskaitant ir verstines.

(1) Prieiga per internetą: <https://litbalt.weebly.com/vertim371-s261rascaronas.html> (sudarė asociacijos „Baltų centras“ vadovė Regina Kvašytė).

STRAIPSNIO OBJEKTAI IR METODOLOGINĖS PRIELAIIDOS

Turint šias išėities pozicijas, į literatūros vertimus tarp lietuvių ir latvių kalbų bus žvelgiama kaip į tarpkultūrinio bendravimo laidą, aptariant kūrinų atranką, vertėjo instituciją, leidyklų indėlių į verčiamų kūrinų atranką ir sklaidą bei skaitytojo kaip recepcijos agento vaidmenį. Šio straipsnio objektas yra XXI a. lietuvių–latvių ir latvių–lietuvių literatūros vertimų panoraminė analizė. Lietuvių ir latvių literatūros buvo ir yra rašomos giminingsiomis kalbomis, jas sieja baltiškios ir istorinės bendrystės šaknys, todėl keliamas klausimas, ar lietuvių ir latvių literatūros kaip geografiškai artimos gali turėti didesnį komunikacinį potencialą.

Kalbėdami apie vertimus tarp latvių ir lietuvių literatūrų, kalbame apie dviejų simetriškų literatūrų pernešimą (*literary transfer*), nes lietuvių ir latvių kalbos yra artima kalbinė pora, abi baltų literatūros yra periferinės ir priklauso mažos įtakos zoni pasaulio kultūroje. Ir kalbine, ir kultūrine prasme tai tarpusavyje gana lengvai išverčiamos literatūros, nes dėl panašios istorinės situacijos ir priklausymo tai pačiai baltų kalbų atšakai tarp kalbų nėra daug specifinių kultūrinių konceptų ir nesutapimų. Tai regioninės literatūros, pasižyminčios aukšta kultūrinio vertimo ekvivalencija, kai specifinius atitikmenis pavyksta rasti netgi verčiant idiomias, metaforas, patarles arba kultūrinės, politinės realijas (pvz., turime analogišką sovietmečio patirtį ir terminologiją) (2). Nesigilinant į konkrečių kūrinų vertimo specifiką, straipsnyje bus aptariami intratekstiniai ir ekstratekstiniai veiksniai, lemiantys verčiamų kūrinų atranką, o vėliau – jų recepciją bei tolesnį funkcionavimą priimančioje kultūroje.

Vertėjas yra svarbiausia grandis, sujungianti lietuvių ir latvių rašytojus, kultūrinės praktikos, literatūros procesus. Nuo asmeninių vertėjo interesų, kompetencijos, pasirinkimų ir strategijų (ar jų nebuvimo) iš esmės priklauso ir užsienio literatūros repertuaras, ir sklaida priimančioje šalyje. Kaip teigia Gideonas Toury, „vertėjavimas“ visų pirma reiškia gebėjimą atlikti socialinį vaidmenį, t. y. vykdyti bendruomenės paskirtą funkciją – veiklai, jos specialistams ir (arba) jų produktams“ [16, 1978].

Prieš pradėdant lietuviškų ir latviškų vertimų aptarimą, verta prisiminti latvių literatūros kritiko Guncio Berelio išvalgą, kad bet koks kūrinys ar kūrinų visuma negali būti regimi abstrahuotai ir yra platesnės literatūrinės ekosistemos ir tinklaveikos objektai: „Literatūra „kaip tokia“ neegzistuoja. Literatūra „kaip tokia“ yra negyvų tomelių eilės knygų lentynose. Literatūra gyvuoja tik per santykius. Tarp autoriaus ir jo kuriamo teksto. Tarp autoriaus ir jau sukurtų tekstų. Tarp autoriaus ir tradicijos, tiksliau, tarp autoriaus ir tų tekstų, su kuriais jis kažkada susilietė. Tarp teksto ir skaitytojo. Tarp skaitytojų ir atsiminimų, kuriuos paliko kažkada perskaitytas tekstas. Tarp teksto ir kritiko“ [4, 7].

Kalbant apie verstinę literatūrą, šią priklausomybių grandinę reikėtų papildyti ir santykiais tarp teksto ir tarpininko – vertėjo, tarp teksto ir užsienio šalies skaitytojų, jų turimų kultūrinių kompetencijų, išankstinių nuostatų bei lūkesčių apie tą šalį, iš kurios kalbos yra verstas kūrinys, o kartu ir apie vietinės šalies kultūrinę kontekstualizaciją, t. y. terpę, į kurią patenka atitinkamas vertimas. Moksliniu požiūriu kiekvienas verstinis kūrinys literatūros visumoje egzistuoja ne kaip izoliuotas tekstas, o kaip konkrečios literatūros reprezentacinis

(2) Vis dėlto tenka susidurti su atvejais, kai dėl kultūrinės specifikos trūksta terminologinių atitikmenų kurioms nors realijoms ir šaltinio terminams, pvz., verčiant Mārio Putninio romaną vaikams *Laukiniai pyragai (Mežonīgie pīrāgi)*, 2003, liet. – 2010), kur kiekvienam personažui suteiktas kokio nors konditerijos gaminio vardas, teko konstatuoti, kad Latvijoje dėl vokiškos virtuvės įtakos yra kur kas didesnis kepinų ir juos įvardijančių žodžių asortimentas.

objektas, kuris supažindina skaitytojus su tos šalies specifika ir literatūrinėmis tradicijomis bei tendencijomis. Receptijos procese dalyvauja ne tik teksto ir skaitytojo kuriamas ryšys, bet ir su teksto atsiradimu ir funkcionavimu susijusios institucijos, tokios kaip leidyklos, leidybos finansavimo platformos, kritikai, knygų platintojai, bibliotekos ir kt., kurios padeda galutinį produktą įtraukti į priimančiąją kultūrą. Šitas įtraukimo gestas, jo profesionalumas ir intensyvumas irgi esmingai lemia knygos pastebimumą, skaitomumą ir refleksiją.

Iki šiol išsamiausias tyrimas, pristatantis vertimo veiklą ir apykaitą tarp trijų Baltijos šalių, yra latvių literatūrologų sumanyta ir įgyvendinta knyga *Latviai, estai ir lietuviai: literatūros ir kultūros kontaktai* (2008), apimanti ir išsamius empirinius straipsnius, ir verstinių knygų bibliografijas. Lietuvoje grožinių vertimų iš latvių k. situaciją (1990–2012), sudėtingesnius latviškų kultūrinių ir kulinariųjų realijų, regioninės geografinės leksikos ir kt. vertimo klausimus daugiausia yra tyrusi Regina Kvašytė [11; 12; 13].

VERTIMŲ PASIRINKIMO IR (NE)SĖKMINGOS INTEGRACIJOS ANALIZĖ

Vertimų tarp dviejų baltų kalbų pastaruoju metu yra pagausėję, bet ar galima kalbėti apie latvių literatūros konkurencingumą Lietuvoje, o lietuvių literatūros – Latvijoje ir sėkmingą šių vertimų integraciją bendrajame literatūros lauke? Kiekvieną sykį, kai kyla nedidelių šalių literatūros vertimo į užsienio kalbas klausimas, aktuali dilema: ar versti tai, kas būtų aišku ir atpažįstama užsieniečiams, ar kaip tik – tai, kas yra unikalu, kitoniška ir kuria mūsų literatūros tapatybę? Kas vis dėlto skaitytojus traukia labiau – panašumas ar egzotika, universalumas ar išskirtinumas? Ar veiksmingesnė tapatinimosi per literatūrą situacija, ar kompensacinė strategija, kai kitokia stilistika arba kitokia tematika papildo tai, ko trūksta namų literatūroje? Ir iš latvių, ir iš lietuvių kalbų yra išverčiama nemažai pramoginės, vadinamosios populiariosios, literatūros, bet ją paliksime nuošalyje, nes darome prielaidą, kad rinkdamiesi nuotykinį kaimynų literatūros kūrinių skaitytojai nereflektuoja jo kilmės ir jis šalies matomumui, kultūros atpažįstamumui nepadarо didesnės įtakos.

Latvių literatūros eksporto analizė rodo, kad didžiausio rezonanso Lietuvoje sulaukia iš latvių kalbos versti trauminiai naratyvai (karo ir jo padarinius, sovietmetį preparuojantys grožiniai tekstai), Latvijoje – Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikus atspindintys ir kiti istoriniai romanai, poetinė filosofinė lietuvių proza. Procentiškai daugiausia verčiama vaikų literatūros – nuo knygų, skirtų mažiausiems skaitytojams, iki grožinių tekstų paaugliams ir jaunimui. Neutralių, nuo nacionalinės tematikos atsietų, kūrinių poreikį Lietuvoje ir Latvijoje užtikrina ir patenkina Vakarų didžiųjų literatūrų pasiūla. Latvių literatūra lietuvius labiau domina kaip analogiškų istorinių, politinių, socialinių refleksijų veidrodis, ypač dėl to, kad abi šalys sudėtingo likimo, periodiškai buvome pavaldūs ir priklausomi nuo didesnių politinių galių. Tarkime, lietuvių publikai nereikia papildomų komentarų Antrojo pasaulinio karo, sovietmečio patirtį ar antrosios nepriklausomybės virsmą vaizduojantiems kūriniams, kitaip nei iš kitos kultūrinės aplinkos kilusiems užsienio skaitytojams. Tai, kas jiems yra literatūrinė egzotika, Rytų Europos regiono šalims buvo patyriminė tikrovė. Dramatiški, niūrūs, traumas reflektuojantys lietuvių autorių kūriniai Latvijoje verčiami ir leidžiami dar Nepriklausomybės pradžioje: Ričardo Gavelio romanai *Vilniaus pokeris* pasirodė 1995 m. (*Viļņas poķers*, vertė Talridas Rullis), Antano Škėmos *Balta drobulė* – 2000 m. (*Balta drāna*, vertė T. Rullis). Į kitas kalbas šie romanai masiškai pradėti versti tik pastaraisiais metais (*Vilniaus pokeris* Prancūzijoje (2015) ir Suomijoje (2022) sulaukė neregėto populiarumo, JAV 2016 m. pateko į 25 geriausių metų verstinių knygų sąrašą).

Galima spėti, kad istorinė sovietmečio perturbacijos vaizduojanti literatūra įgavo nebūtiną aktualumą užsienyje Ukrainos įvykių fone, bet ir Baltijos šalyse krizių, praradimų literatūra tebėra aktuali, retrospekcijos būdu primenanti apie režimo padarinius. 2014 m. rašytojos Gundegos Repšės iniciatyva Latvijoje pradėta leisti fundamentali 13 romanų serija „Mes, Latvija. XX amžius“, kurioje autoriai telkiasi į Latvijos istorinius įvykius ir reflektuoja XX a. traumas, permąsto svarbiausius istorinius ir politinius lūžius. Istorinės atminties reprodukcija ir patirties pervertinimas dėl analogiškos XX a. istorijos aktualus ir lietuvių auditorijai (3). Skaudžių temų proveržį Lietuvoje žymėjo Sigitas Parulskis *Trys sekundės dangaus* (2002) apie tarnavimą sovietinėje armijoje ir vadinamųjų „vilko vaikų“ likimus atskleidžiantis Alvydo Šlepiko romanas *Mano vardas – Marytė* (2012), kurie netruko pasirodyti Latvijoje (2004 ir 2015 m., vertė Dacė Meierė ir Daina Avotinia), o vėliau tapo vienais iš daugiausiai į užsienio kalbas verstų tekstų.

Kaip teigia Jūratė Sprindytė, mažoms tautoms ir jų literatūroms visada gresia imitacijos ir savasties praradimo pavojus [15, 42]. XX a. pirmajame dešimtmetyje Baltijos šalys išgyveno europinio romano bumą, kai ir lietuviai, ir latviai bandė parašyti universaliai įdomų kūrinį pagal tam tikrus standartus. Bet tikrai literatūrai, kuri būtų įdomi ir užsienyje, reikia asmenybių, intelekto, stipraus kalbos jausmo ir plačių kontekstų, neužgožiančių autentiškumo. Svarbiausia nustoti lygintis su didžiosiomis literatūromis ir būti tokiais, kokie esame, – unikalios, savitos istorijos nedidelių šalių literatūros. Šiandieninei lietuvių ir latvių literatūrai būdinga regioninio savitumo ir pasaulinių tendencijų sąveika, vidurio kelio paieška, dėl pasaulinių literatūros tendencijų atsiskaitant tautinio identiteto dominantės.

Atskiros paminėjimo nusipelnę literatūros kūriniai, kurių autoriai vaizduoja Lietuvą arba Latviją, įtraukia lietuvių ar latvių kilmės personažus. Kalbėdamas apie pasienyje gyvenusius rašytojus, kurie į savo kūrybą integravo lietuviškas temas ir personažus, Silvestras Gaižiūnas akcentavo paribio autorių svarbą, kurie nusipelnė „atskiros dėmesio literatūrinėje baltistikoje“ [7, 26] ir yra nemažai versti, nes „jų kūrinuose Lietuva ir lietuvių kultūra iškyla ne kaip knyginė realija, o kaip spalvingas vaikystės vaizdinys, lydintis visą gyvenimą“ [ten pat]. Šiuo požiūriu svarbūs autoriai yra J. Rainis, Vilis Plūdona, Jānis Akurateris, Jānis Jaunsudrabinis, Anna Brigaderė, Knutas Skujenieks ir kt. Taip pat galima paminėti asmeninius arba šeiminius lietuvių ir latvių poetų saitus (Hermanis Margėris Majeviskis ir Judita Vaičiūnaitė, Alfonsas Maldonis ir D. Avotinia) kaip reikšmingą vertimų akstiną. Baltiško bendrumo aspektas ir lietuvių personažo vaizdavimas gali būti, bet nebūtinai yra, postūmis išversti kūrinį. Tenka konstatuoti, kad moderniojoje lietuvių ir latvių literatūroje prabaltiškos ir panbaltiškos vizijos, baltų folkloro, mitologijos vaizdinija iškyla daugiausia lietuvių ir latvių poetų poetinėse refleksijose, ypač Pėtero Brūverio, Uldžio Bėrzinio, Sigitos Gedos, Vlodo Braziūno ir kt. poetų eilėraščiuose. Minėti autoriai poezijoje bando kurti baltiško sintezę, ieško baltiško dialogo, susikalbėjimo per praeities kultūrinius sluoksnius, o šiuolaikiniai prozininkai gana deklaratyviai įterpia į kūrinius lietuvių ar latvių kilmės personažų, beje, dažnai priskirdami jiems neigiamas charakteristikas (pvz., Vilio Lacičio romane

(3) Į lietuvių kalbą jau išverstos net 5 serijos knygos: Gundegos Repšės *Bogenė (Bogene)*, 2016, liet. 2022, vertė Jurgis Banevičius), Noros Ikstenos *Motinos pienas (Mātes piens)*, 2015, liet. 2019, vertė Laura Laurušaitė), Mārio Bėrzinio *Švino skonis (Svina garša)* apie Holokausto patirtis, Laimos Kotos *Kambarys (Istaba)* ir Arno Jundzės *Raudonasis gyvsidabris (Sarkanais dzīvsudrabs)* – abu apie perestroikos lūžį. Dabar pradėta leisti nauja romanų serija „Es esmu...“, irgi sumanyta G. Repšės, kurioje žinomi rašytojai ir literatūrologai, apie 13 reikšmingų latvių kultūros figūrų, rašo po biografinį romaną ir po mokslinę monografiją.

Stroika ar skatu uz Londonu („Stroika su vaizdu į Londoną“, 2010) vaizduojamas religinis fanatikas lietuvis, G. Berelio romane *Vārdiem nebija vietas* („Žodžiams nebuvo vietos“, 2015) veikia samdinytis lietuvis iš Šiaulių – naivus, negabus ir truputį trenktas, kuriam viską reikia po kelis kartus aiškinti; Arno Jundzės romane *Sarkanais dzīvsudrabs (Raudonasis gyvsidabris)*, 2017, liet. 2019) latvių vaikiną susilaukia sūnaus su nusivalkiojusia lietuvių prostitute Dalia) (4).

Stebint abipusę vertimų apykaitą tenka konstatuoti, kad literatūrinis vertimų žemėlapis nei Lietuvoje, nei Latvijoje nėra formuojamas sąmoningai, nes stinga bendros vertimo strategijos. Verčiamų kūrinių atranka labai dekontekstualizuota, t. y. vertėjams (o dar dažniau – leidėjams) ne tiek svarbi bendroji lietuvių ar latvių literatūros reprezentacija kaimyninėje šalyje ar šalies kultūrinis kontekstas, kiek konkretaus kūrinio potenciali sėkmė. Visų pirma ta potenciali sėkmė nustatoma atsižvelgiant į teksto sėkmingą funkcionavimą namų kultūroje ir pripažinimą užsienio rinkose. Taip pat verčiama kūrinio pasirinkimui didesnę įtaką daro ne tokie tekstiniai veiksniai kaip, tarkime, tematika, meninė vertė, o ekstratekstinės priežastys: vertėjo asmeninės pažintys su autoriais, individualus skonis arba leidėjo prioritetai. Daug lemia kūrinio žanras, nes *romanas* skaitytojams yra pats patraukliausias, ir lietuviai, ir latviai diskutuoja apie tikrai kokybiško romano trūkumą ir poreikį, vadinasi, tai, kas verčiama, ne visada yra patys stipriausi žanro pavyzdžiai. Romanai dažnai yra socialinio spaudimo rezultatas, abiejose šalyse juos rašo ir poetai (pvz., Inga Gaile, Donaldas Kajokas, A. Šlepikas), trumposios prozos meistrai (pvz., Danutė Kalinauskaitė, Inga Abelė). Be to, leidyklų politika – leisti vis tuos pačius autorius, nes atpažįstamumas yra rentabilus.

Kalbant apie vertimus, trumpųjų žanrų (apsakymo, novelės, esė) padėtis prozos žanrų paletėje yra kebliausia. Į latvių k. yra išversta D. Kalinauskaitės apsakymų knyga (vertė Indra Brūverė), į lietuvių k. yra išverstos latvių prozininkų Andros Neiburgos (vertė Jurgis Banevičius), N. Ikstenos (vertė Edmundas Trumpa) ir I. Abelės (vertė Edmundas Untulis) novelių rinktinės, bet šiems vertimams neatsiranda leidėjo, nes literatūrinėje hierarchijoje apsakymų vertimai dėl mažesnio skaitomumo yra menčiau kotiruojami. Leidyklos nemėgsta trumpųjų žanrų kaip nekomercinių. Galima pastebėti, kad pastaruosiu metu Lietuvos ir Latvijos literatūrinuose kontaktuose ryški „bestselerizacijos“, arba „amerikonizacijos“, tendencija, t. y. verčiant, leidžiant ar pristatant vieną ar kitą knygą iškeliami ne estetiniai kriterijai, o populiarumas, finansinis atsiperkamumas. Lietuvių bei latvių vertimus Estijoje apžvelgusi Ailė Möldrė irgi identifikuoja „prieštaravimą tarp kultūrinių aspiracijų ir komercinių išskaičiavimų, vadinamų rinkos ekonomika“ [14, 314].

Labai sunku leidėjams įsiūlyti klasikinius kūrinius, jie teikia prioritetą šiuolaikinei literatūrai, todėl klasika tapusios literatūros vakuumas ir Lietuvoje, ir Latvijoje pildosi labai lėtai. Vadovaujantis skaitomumo argumentu šis literatūros segmentas nėra toks populiarus kaip šiuolaikinių autorių kūryba ir aktualesnis literatūros profesionalams ir / arba latvių literatūros entuziastams. Turbūt dėsninga, kad baltistas V. Butkus, sudarydamas dešimties labiausiai trūkstamų vertimų iš latvių kalbos sąrašą, į jį įtraukė tik du šiuolaikines

(4) Į literatūrinės baltistikos fenomeną ir Lietuvos bei lietuvių vaizdavimą lietuvių literatūroje yra įsigilinęs literatūrologas V. Butkus (Butkus 2018; Butkus 2003). Šiuo metu mokslininkas visapusiškai tiria latvių rašytojų pateikiamas lietuvių reprezentacijas – nuo istorinių iki šiuolaikinių – ir rašo monografiją „Lietuva ir lietuviai latvių literatūroje“, kurioje atsispindės šio vaizdavimo dinamika.

literatūros atstovus (5). Čia reikia paminėti latvių klasikės A. Brigaderės romano *Dievs, Daba, Darbs* (*Dievas, Gamta, Darbas*, 1927, liet. 2023) vertimą ir jo vertėją iš latvių kalbos Liliją Kudirkienę, kuri 2024 m. už šį darbą buvo apdovanota Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos skiriama „Metų vertėjo krėslo“ premija. Tai rodo klasikos vertimų reabilitacijos ir įvertinimo pastangą. Poezijoje galima matyti tas pačias tendencijas kaip ir prozos vertimuose – mieliau spausdinami šiuolaikiniai autoriai, kurie patys gali reprezentatyviai pristatyti savo kūrybą.

Latvių poezijos sklaida ir recepcija Lietuvoje ilgą laiką buvo daug silpnesnė, tą paliudija ir R. Kvašytė, kuri, empiriškai suvedusi vertimų balansą 1990–2012 m., konstatavo, jog „kalbant apie poetų kūrybą tenka daryti išvadą, kad nedaug vertimų (pasirodė 9 knygos) atspindi tiek bendrus verstinių kūrinų leidybos dėsnius, tiek šiuolaikines tendencijas mažiau domėtis poezija“ [13, 88]. Pastaraisiais metais situacija kinta. Atsiranda tokių vertėjų kaip Dominykas Norkūnas, kuris įsteigė asociaciją „Bazilisko ambasada“, kad galėtų leisti, platinti ir populiarinti būtent verstinę poeziją, ir išleido jau tris iš latvių k. versta rinktines – priešingai vertinamos sovietmečio poetės, latvių poezijos modernistės Montos Kromos *Lūpos. Tu. Lūpos. Aš* (2023) ir vidurinės kartos latvių poetų Arčio Ostupo *Gestai ir kt. eilėraščiai* (2023) ir Tomo Treibergerio *Tankmė* (2024). Be jau minėtos „Bazilisko ambasados“, ir kitos mažos leidyklos, kurios orientuojasi į kokybiškos nišinės literatūros leidybą, skiria ypatingą dėmesį latvių literatūrai, pvz., 2023 m. po vieną latvių literatūros vertimą išleido „Odilė“ ir Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos leidykla „Hieronymus“, du – asociacija „Slinktys“. Atsiranda nuoseklesnė leidybos politika: Baltijos Asamblėjos premijos laureatų kūryba nuo šiol leidžiama atskira serija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Leidykla „Homo Liber“ įsteigė seriją „Femina Baltica“, kurioje leidžiami latvių ir estų moterų romanai.

Kokybiškos poezijos ir Lietuvoje, ir Latvijoje parašoma daugiau nei prozos, bet prozos vertimai neabejotinai dominuoja (verčia J. Banevičius, Dzintra Elga Irbytė, Laimantas Jonušys, Laura Laurušaitė, E. Untulis ir kt.). Tačiau ir poezija laipsniškai įeina į apyvertą, pavienių vertimų vis dažniau publikuojama kultūros periodikoje ir almanachuose, gausėja poezijos vertėjų plejada (V. Braziūnas, V. Butkus, Erika Drungytė, Audrius Musteikis, D. Norkūnas, Arvydas Valionis ir kt.). Yra pasirodžiusios dvi latvių poezijos antologijos – *Pavasaris bus kaip visuomet: šiuolaikinės latvių poezijos antologija* (2012, vertė E. Drungytė) ir *Rutulinis žaibas į sielą: XX–XXI a. lietuvių poezija* (2019, vertė A. Valionis), šiuo metu latvių poetas Jānis Elsbergas verčia ir rengia lietuvių poezijos antologiją. Asociacija „Slinktys“ išleido vaikų poezijos antologiją *Tirpsta diena kaip ledai* (2023, sudarė A. Musteikis), kurioje publikuojami autoriai apima spektrą nuo klasikų iki šiuolaikinių poetų. Tai leidžia konstatuoti vertimų iš latvių k. suaktyvėjimą. Vilniaus universiteto Latvistikos kabinetas ir Latvijos universiteto Lituanistikos centras išaugina naujų vertėjų. Gausėjantis vertėjų būrys leidžia įvairesniems kūriniams pasiekti lietuvišką knygų erdvę ir latvių literatūrai joje užimti reikšmingesnę vietą. Abiejų šalių komunikacinį efektyvumą skatina vertimų rėmimo politika,

- (5) Paskaita „Latviešu literatūra Latvijā: desmit svarīgākās grāmatas“, skaityta Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Latvistikos ir baltistikos skyriaus 100 metų jubiliejui skirtame renginyje 2021 m. gegužės 19 d. V. Butkaus rekomenduojamų versti kūrinių dešimtuką sudaro Jānio Rainio pjesė „Uguns un nakts“ („Ugnis ir naktis“), Aspazijos kūrinių rinktinė, Eriko Ādamsono prozos rinktinė, Aleksandro Čako poema „Mūžības skartie“ („Amžinybės paliestieji“), Edvarto Virzos „Straumēni“ („Straumēnai“), Jānio Turbado (Valdžio Zepo) „Kēves dēls Kurbads“ („Kumelės sūnus Kurbadas“), latvių išeivijos poetų lyrikos rinktinė, Vizmos Belševicos poezijos rinktinė, P. Brūverio poezijos rinktinė, Paulo Bankovskio prozos knyga.

nes daugelis kūrinių, dėl kurių lietuvių ar latvių vertėjai kreipiasi į latvių literatūros skatinimo platformą „Latvian Literature“ arba Lietuvos kultūros institutą, būna finansuojami.

Gal netikslu būtų kalbėti apie latvių literatūros proveržį ar ekspansiją Lietuvoje, bet galime stebėti leidėjų, skaitytojų, vertėjų susidomėjimą. Lietuvoje literatūros vertimų iš užsienio kalbos rinkoje pastaraisiais metais latvių literatūra pradeda užimti reikšmingesnę vietą greta kitų nacionalinių (dažniausiai didžiųjų) literatūrų. 2022 m. Lietuvoje išėjo 5 latviškos verstinės knygos – dvi poezijos (6), dvi prozos (7) ir viena, skirta vaikams (8). Apžvelgiant lietuvių literatūros peizažą Latvijoje, verta pacituoti statistinį pasąžą iš Elizos Paulos Graudinio tyrimo „Lietuvių literatūros vertimai Latvijoje (2008–2022)“: „Nuo 2008 iki 2022 metų Latvijoje išleisti aštuoniasdešimt penki lietuvių literatūros vertimai, iš kurių didžiąją dalį, t. y. šešiasdešimt vieną procentą, sudaro vaikų ir jaunimo literatūra, trisdešimt keturis procentus – proza, penkis procentus – poezija. Manytina, kad tokią proporciją lėmė verčiamų tekstų sudėtingumas, taip pat vertimų galimybės konkuruoti leidybos rinkoje“ [8, 46].

Latvijoje lietuvių literatūros ledlaužiu tapo Kristinos Sabaliauskaitės *Silva rerum* romanų tetralogijos ir *Petro imperatorės* abiejų tomų vertimai (vertė D. Meierė). 2014 m. *Silva rerum* Latvijoje išrinktas į Latvijos televizijos projekto „Lielā lasišana“ („Didysis skaitymas“) visų laikų latvių mėgstamiausių knygų šimtuką ir iš daugiau nei 4 000 siūlytų knygų atsidūrė 75 vietoje. Savo ruožtu latviškos literatūros atpažįstamumą ir teigiamą recepciją Lietuvoje padidino Noros Ikstenos romano *Motinos pienas* populiarumas ir refleksija po jo pasirodymo 2019 metais. Ši knyga paskatino lietuvių literatūros komunikaciją su lietuvių skaitytojais, tarp latvių literatūros ir jos adresatų Lietuvoje užsimezgė dialogas. Paradoksalu, kad lietuvių leidėjai šia knyga susidomėjo tik tada, kai ji buvo išversta į anglų kalbą ir sulaukė pasisekimo Londono knygų mugėje 2018 m., kur visos trys Baltijos šalys dalyvavo viešnių teisėmis. Tekstas įprasmintas ir lietuviškoje teatro scenoje: aktorė, režisierė, dramaturgė Birutė Mar 2021 m. pastatė monospektaklį „Motinos pienas“ N. Ikstenos romano motyvais. Dabar abiejose šalyse jau veikia „sniego gniūžtės“ efektas – daugėja verstinių kūrinių, auga kritikų ir žurnalistų susidomėjimas, atsiranda recenzijų, plečiasi skaitytojų ratas.

Reikia pažymėti, kad sėkmingam vertimo funkcionavimui ir recepcijai labai svarbi talentingo ir reprezentatyvaus vertėjo instancija. Iš lietuvių kalbos per pastaruosius 15 metų yra vertę 25 vertėjai [8, 46], daugiausia Marika Taubė ir Indra Brūverė-Darulienė, bet absoliučia lietuvių literatūros vertimų lydere galima laikyti D. Meierę, kuri pastaruoju metu yra patikima grandis, jungianti lietuvišką ir latvišką kultūras. Anksčiau daugiausia vertusi iš italų, ispanų ir katalonų kalbų pastaruoju metu ji koncentruojasi į lietuviškas knygas. 2020 m. D. Meierė gavo Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos skiriamą prestižinę Šv. Jeronimo premiją vertėjui į užsienio kalbas už „aukštą profesinį meistriškumą ir produktyvumą verčiant į latvių kalbą šiuolaikinės lietuvių literatūros kūrinius“ (9); jos versta Jurgos Vilės ir Linos Itagaki grafinė novelė *Sibiro haiku* pelnę tarptautinį Janio Baltvilko (Jąna Baltvilka)

(6) H. M. Majevsio *Priešpriešinės srovės kuždesiai* (sudarė Vladas Braziūnas, vertė Vladas Braziūnas, Vaidotas Daunys, Almis Grybauskas, Antanas A. Jonynas) ir Kārlio Vērdinio *Vidaus tvarkos taisyklės* (sudarė Audrius Musteikis, vertė Erika Drungytė, Laimantas Jonušys, Audrius Musteikis, Artūras Valionis, Arvydas Valionis).

(7) Andrio Kalnozolo *Mane vadina Kalendorium* (vertė Laimantas Jonušys), Gundegos Repšės *Bogenė* (vertė Jurgis Banevičius).

(8) Agnesės Vanagos *Plastikiniai chuliganai* (vertė Jurgis Banevičius).

(9) Plačiau žr.: <https://www.llvs.lt/turiny/1097>

literatūros vaikams apdovanojimą; 2023 m. buvo įvertinta vienintele Latvijos premija vertėjams „Laligaba“ už Donaldso Kajoko romano *Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys* vertimą; gavo Jānio Baltvilko tarptautinį vaikų literatūros apdovanojimą už Ignės Zarambaitės *Juodavandenius*. Vertėjos liudijimu, šios premijos atliko ne tik asmeninio pagerbimo funkciją, bet ir pridėjo simbolinės vertės lietuvių literatūrai: padidino jos matomumą, skaitomumą, o leidyklos pradėjo labiau domėtis lietuvių autoriais. Ji kryptingai seka lietuvių literatūrą, siekia ją populiarinti, ieško išskirtinių knygų, todėl daugėja elitinių kūrinių vertimų, kurie atveria lietuvių literatūros proceso vaizdą. D. Meierė yra profesionali vertėja, daug dėmesio skirianti vertimų kokybei, kalbos grynumui ir ekspresijai, žodyno turtingumu ji lenkia daugelį kitų šios profesijos atstovų. Šių svarstymų kontekste verta paminėti D. Meierės komentarą apie Bernardo Gailiaus *Kraujo kvapą* (2022) – romaną, vaizduojantį partizanų kovas: „knyga gera ir būtų tinkama versti, bet joje per daug lietuviškų vietovardžių“ (10). Iš to galima daryti išvadą, kad realiųjų specifiškumas trukdo vertimo ekvivalencijai ir gali tapti rimta kliūtimi renkantis užsienio publikai skirtą kūrinių. Tai vienas iš galimų kultūrinio neišverčiamumo pavyzdžių, būdingų netgi regionišškai artimų literatūrų poroms.

Prie abipusio matomumo ir literatūrų bendravimo prisideda literatūrinę apykaitą skatinantys renginiai, pvz., „Baltijos šalių autorių vakaras“ kaip vienas iš centrinių kasmetinio Latvijos festivalio „Prozos skaitymai“ įvykių arba „Poetinio Druskininkų rudens“ ir „Poezijos pavasario“ renginiai, į kuriuos kasmet tradiciškai atvyksta ir latvių autoriai, almanachuose pasirodo jų vertimų.

Dėsninga latvių literatūros integracijos į Lietuvos rinką, jos platesnės sklaidos pasekmė ir tąsa buvo 2023 m. Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos paskelbti „Latvių literatūros metai“. Tokios kryptingos iniciatyvos dar labiau prisideda prie kaimynų literatūros ir kultūros matomumo, pažinimo bei refleksijos, nes šio projekto tikslas buvo ne tik inicijuoti naujus vertimus, bet ir aktualizuoti jau esamus. Prieš keletą metų nedaugelis lietuvių ir latvių verstinių knygų sulaukdavo refleksijos kultūros medijose, tačiau pastaruoju metu Lietuvoje pastebima didesnė kritikų ir radijo žurnalistų atida latvių literatūrai.

Taip pat svarbus Lietuvos akademinė institucijų ir mokslo vaidmuo skatinant glaudesnę ir aktyvesnę Baltijos šalių kultūrinę, akademinę ir mokslinę bendradarbiavimą per tyrimus, o baltų literatūrų lyginamoji analizė tam gali pasitarnauti kaip svarbus resursas. Didėjantis vertimų kiekis yra postūmis ir studentų komparatyviniams darbams, kuriuose gretinami literatūros kūriniai arba analizuojami būtent vertimai (11).

ŠIUOLAIKINIŲ KŪRINIŲ „BRANDUOLINIS“ PENKETUKAS

Pastarojo meto bendrame vertimų sraute galima ypač aktualizuoti keletą latviškų knygų, išsiskiriančių originalia problemine prieiga, nestandartine tematika ir išraiškos neįprastumu bei įdomiai atskleidžiančių latvių literatūros atsinaujinimo kryptis.

Māros Zālītės *Penki pirštai* yra vienas iš meniškai stipriausių XXI a. latvių romanų, kuris kviečia patirti grįžimą iš Sibiro tremties į Latviją penkiametės mergaitės akimis. Tai autobiografinė knyga, nes pati autorė yra gimusi Krasnojarske. M. Zālītė puikiai psichologuoja

(10) Asmeninis pokalbis Vilniaus knygų mugėje 2023 m. vasario 25 d.

(11) Eliza Paula Graudinia 2023 m. Latvijos universitete apgynė bakalauro darbą „Lietuviešu literatūras tulkojumi Latvijā (2008–2022)“ („Lietuvių literatūros vertimai Latvijoje (2008–2022)“). Anna Sedláčková Prahos Karolio universitete apgynė magistro darbą „Latvian Literature in Lithuania – Perception of Classic and Contemporary Literature after 1991“ („Latvių literatūra Lietuvoje – klasikinės ir šiuolaikinės literatūros samprata Lietuvoje po 1991 m.“).

kurdama personažus ir niuansuoja istorinį foną per mergaitės susidūrimą su realybe. Vaikas atvirai ir tiesiai kalba apie tai, apie ką suaugusieji buvo linkę nutylėti – kuo totalitarinė galia ir tarybinė okupacija pavertė Latviją.

M. Bērziņio *Švino skonis* yra svarbi knyga apie blogio siautėjimo siaubą, ypač aktuali šiems laikams. Romano novatoriškumas pasireiškia tuo, kad autorius atspindi žydų tragediją pasirinkęs veikėju latvį, kuris palaikomas žydu. Švino kaip svetimkūnio metafora padėjo rašytojui sukurti daugiasluoksnį tekstą, išeinantį už vienadienio teksto ribų. Pasinaudodamas Holokausto epizodu jis svarsto amžinuosius galios, tautiškumo, karo ir pacifizmo klausimus ir daro tai įtraukiai, su nuotaikingu humoru, o tai yra neabejotinas romano išskirtinumas, nes rašyti apie žydų tragediją tokiu tonu reikia drąsos.

L. Kotos romane *Kambarys* perestroikos paveikslas konstruojamas pasitelkus visą puokštę komunaliniame bute gyvenančių spalvingų personažų. XX a. pabaigos maišatis ir jos siūlomos margos galimybės talentingos rašytojos atkuriamos ryškiai ir gyvai: vieni siuva automobilių užvalkalus su bananais, kiti padirbinėja dolerius, rengia pornografinių filmų seansus, kolektyviniuose soduose augina tulpių svogūnėlius, neutralizuoja Černobylio avarijos padarinius, laimi nelegaliose loterijose, reketuoja. Lūžio laikas skatina kūrybiškumą – rašytojos ir jos veikėjų. L. Kota yra magistralinė latvių literatūros dalyvė, išleidusi daug pastebėtų ir įvertintų romanų ir trumposios prozos kūrinių.

Lyginant su anksčiau aptartais kūriniiais, L. Vinogradovos *Upė* yra pasakojimas apie asmeninę moters traumą ir gijimą, jame visiškai nedalyvauja istorija. Galima sakyti, kad tai savipagalbos knyga, tačiau parašyta taip, kad suskamba kaip filosofinė impresija apie gyvenimą, laimės paieškas, santykius su artimaisiais. Joje yra dzenbudistinės išminties – autorė siūlo paleisti savo nuoskaudas, gilintis į save, stebėti pasaulį ir tiesiog gyventi plaukiant pasroviui.

A. Kalnozolo *Mane vadina Kalendorium* – romanas apie Kitą, Kitokį, apie jo jauseną ir elgseną, nes pagrindinis veikėjas – neįvardytą psichikos sutrikimą turintis žmogus, o romanas parašytas jo dienoraščio forma. Oskaras (Kalendorius) atsiskleidžia kaip jautrus, empatiškas ir labai žmogiškas, turintis fenomenalią atmintį ir atmintinai išmokęs visus metų vardadienius. Kalendorius skatina permąstyti savo stereotipus ir ne atstumti, o įsiklausyti, pamatyti pasaulį kitu kampu. A. Kalnozolas yra scenaristas, todėl knyga pasižymi dramaturginiu tikslingumu ir puikiu humoru.

IŠVADOS

Panaši Baltijos šalių istorija yra patikima sąlyga komunikacinei apykaitai ir palankiai recepcijai. Vertimų ir jų sklaidos stebėseną rodo, kad gretutinėms, simetrinėms literatūroms reikšmingesnis panašumo argumentas, kuris suteikia galimybę adresatui atpažinti įtektintą patirtį ir su ja susitapatinti. Istorinė literatūra kaimyninės šalies skaitytojams turi komunikacinį potencialą, nes padeda apmąstyti panašią istorinę situaciją, aktualizuoja bendrą socialinę atmintį. Tokie kūriniai sėkmingai natūralizuojami, įkultūrinami ir ima funkcionuoti kaip integrali savąją kultūrą pagrindžianti medžiaga, kuriai nereikalingas specifinis latvių / lietuvių kultūros pažinimas ir išmanymas.

Galima daryti išvadą, kad verčiamų knygų pasirinkimą ir vertimų populiarumą lemia labiau ekstraliteratūrinės priežastys ir paratekstiniai veiksniai – rašytojų vizitai literatūros festivaliuose, gaunama parama vertimui ir leidybai (platforma „Latvian literature“ ir Lietuvos kultūros institutas), leidėjų prioritetai, premijos ir kritikos recepcija. Visa tai didina verstinės literatūros prestižą, išpopuliarina vertėją, pritraukia dėmesį į jo verstą knygą

ir kt. Lietuvoje gausėja vertėjų, plečiasi vertimų spektras, o Latvijoje lietuvių literatūrą reprezentuoja produktyvi ir aukšto profesionalumo vertėja D. Meierė, todėl atsiranda įdomių literatūrinės sugestijos atvejų. Vis dėlto dažniausiai verčiami tie kūriniai, kurių komercinė sėkmė jau patikrinta kitų šalių rinkose.

Žvelgiant ne paprasto skaitytojo, o specialisto – literatūrologo ar literatūros dėstytojo – žvilgsniu, galima pasigesti reprezentatyvesnio latvių literatūros vaizdo Lietuvoje, o lietuvių literatūros – Latvijoje. Vertėjų siekiamybė ir atsakomybė turėtų būti kuo didesnis chronologinis autorių ir žanrų spektras, įskaitant trūkstamus klasikos kūrinius, trumpuosius žanrus, ir kuo platesnė teminė latvių (Lietuvoje) ir lietuvių (Latvijoje) literatūros įvairovė, kuri atvertų panoraminį vaizdą.

Aktualias praeities ir dabarties temas rekonstruojanti ir svarstanti grožinė literatūra gali pasitarnauti kaip lietuvių ir latvių vienijantis veiksnys, jungtis, stiprinanti mūsų regioninės kultūrinės tapatybės, kaimyniškumo, netgi baltiškumo pajautas globalėjančioje aplinkoje. Nepaisant tam tikrų spragų, galima konstatuoti, kad vertimų cirkuliacija tarp Lietuvos ir Latvijos pastaraisiais metais suintensyvėjo, latvių literatūra lietuviškoje erdvėje, o lietuvių literatūra – latviškoje įgauna vis ryškesnę tapatybę, yra atpažįstamos, pripažįstamos ir skaitomos.

Gauta 2024 10 23

Priimta 2024 11 04

Šaltiniai ir literatūra

- [1] 2020 m. Šv. Jeronimo premijų laureatai! [Interaktyvus]. 2020. [Žiūrėta 2024 03 12]. Prieiga per internetą: <<https://www.llvs.lt/turinys/1097>>
- [2] Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga 2023-uosius skelbia Latvių literatūros metais. [Interaktyvus]. 2023. [Žiūrėta 2024 02 21]. Prieiga per internetą: <<https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1874408/lietuvos-literaturos-verteju-sajunga-2023-uosius-skelbia-latviu-literaturos-metais>>
- [3] A-n [Alunāns Juris]. Leiši. *Mājas Viesis*, 1858, Nr. 5.
- [4] BERELIS, Guntis. *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
- [5] BUTKUS, Vigmantas. *Literatūrinė baltistika: Samprata, raida, perspektyvos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- [6] BUTKUS, Vigmantas. Senovės Lietuvos paveikslas XX a. I pusės latvių literatūroje. *Colloquia*, 2023, Nr. 51, p. 13–30.
- [7] GAIŽIŪNAS, Silvestras. *Kultūros tradicijos baltų literatūrose*. Vilnius: Vaga, 1989.
- [8] GRAUDIŅA, Elīza Paula. Lietuviešu literatūras tulkojumi Latvijā (2008–2022). Bakalaura darbas. Rīga: Latvijas universitāte, 2023.
- [9] KRISTSONE, Eva Eglāja. Sisterland Lithuania and Brothernation Lithuanians. Gendering the Neighbourhood in Latvian Periodicals over Time. *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*. Sudarė V. Butkus, V. Jonkutė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 89–101.
- [10] KRISTSONE, Eva Eglāja. Lietuviešu literatūra Latvijā un latviešu valodā. 1900–2007. *Latvieši, igauņi un lietuvieši: literārie un kultūras kontakti*. Red. B. Kalnačš. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008.
- [11] KVAŠYTĒ, Regina. Latvių nacionalinės realijos kitų kalbų šaltiniuose. *Filologija*, 2003, Nr. 8, p. 15–24.
- [12] KVAŠYTĒ, Regina. Kai kurių latviškų patiekalų pavadinimai lietuvių kalba. *Kalbos aktualijos*, 2014, Nr. 10, p. 16–22.

- [13] KVAŠYTĖ, Regina. Latvių grožinė literatūra lietuviškai (1990–2012 m.). *Acta humanitaria universitatis Saulensis*, 2014, t. 18, p. 81–107.
- [14] MÖLDRE, Aile. The Baltic book contacts: Translations of Latvian and Lithuanian Literature in the Estonian Book Production. *Knygotyra*, 2010, Nr. 54, p. 301–319.
- [15] SPRINDYTĖ, Jūratė. Vieno lietuvių prozos ciklo apibrėžtys. *Literatūra*, 2021, Nr. 63(1), p. 29–42.
- [16] TOURY, Gideon. The Nature and Role of Norms in Translation. *The Translation Studies Reader*. [Interaktyvus]. Ed. by L. Venuti. 2021. [Žiūrėta 2024 03 15]. Prieiga per internetą: <<https://docdrop.org/static/drop-pdf/Gideon-Toury-XeVBN.pdf>>

LAURA LAURUŠAITĖ

Lithuanian and Latvian Literature: Prerequisites for Intercultural Communication

Summary

This paper aims to explore the context of the cultural ties between Lithuania and Latvia and to discuss the increasing supply of translations of Latvian literature into Lithuanian (and the other way round, of Lithuanian literature into Latvian) with a closer look at the choice of translated material as well as its genres and themes. It analyses how literary translation, a cultural practice that overcomes alienation and prejudices, can contribute to literary (and thus cultural) communication, discovery, and the development of a common Baltic identity. The paper examines the reasons why Latvians may appreciate Lithuanian literature (and vice versa) and the kind of a book that would most likely be chosen for translation: (1) specific works that fill the gaps in the receiving literature, (2) universal stories that deal with common issues, or (3) narratives based on shared experiences that are relatable between the peoples of the neighbouring countries. The paper discusses specific works of Latvian literature already translated into Lithuanian and their impact on the evolution of the literary process, including the importance of the translator's role in this process. It also provides a bibliography of the novels translated from the Latvian to Lithuanian from 1990 to 2024 and a selection of five translated novels for further reading.

Recently, literary translation has stimulated an increasing level of cultural exchange between Lithuania and Latvia. Publishing houses in the Baltic countries have been focused on profitability and releases of translated works by the same authors, while the translators lack consistency in applying their selection criteria. Because of this, we do not have a panoramic view of the literature written by our neighbours. A high linguistic and cultural equivalence between Latvia and Lithuania is fostering a tradition of mutual understanding between the two countries. Therefore, this paper argues that a high potential for mutual communication is to be found in the literatures of these two nations, as they explore a similar historical situation and actualise shared social memories.

Keywords: literary Baltistics, Lithuanian and Latvian ties, translation, communicative practice, cultural equivalence